

Свєнїї Таран,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри глобальної та національної безпеки, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

РОЗДІЛ 3.2. ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Сучасна ситуація у світі характеризується низкою цікавих тенденцій. З одного боку – це явище глобалізації, яке являє собою процес всесвітньої уніфікації та інтеграції, а з другого – спостерігаються процеси фрагментації та локалізації людських спільнот за різними ознаками, переважно за національного, релігійного, цивілізаційного та політико-режимного. Метою роботи є проведення аналізу систем світового порядку, які визначали співіснування держав і націй протягом кількох століть, дослідження сутності глобальних викликів сучасності та їх вплив на забезпечення національної безпеки в XXI ст., а також установам місця України в новій архітектурі світоустрою. Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових методів, а саме методів індукції й дедукції, аналізу й синтезу, методу узагальнення та ін. Ці та інші методи були використані в роботі для проведення історичного аналізу, дослідження сучасної ситуації, а також прогнозування майбутнього розвитку світової систем світоустрою та місця в ній України. Результати дослідження говорять про те, що в сьгодні систем світового порядку рухається чи в бік біполярності, чи до багатополарності, чи, взагалі, до нової структури світу. Для України є необхідним визначення свого місця в системі формування нового світового порядку. Практичні результати дослідження полягають у тому, що за їх результатами визначено роль України в системі формування нового світового порядку, яке полягає в її повноцінній суб'єктивній суверенності, оскільки Україна перебуває на полі боротьби Європейської та Євразійської парадигм світового порядку міжнародної системи безпеки. Сьгодні демонструє важливість України для обох великих центрів сили, оскільки належність України до одного чи іншого світового центру означатиме те, що цей актор зможе визначати майбутнє не лише євразійського простору, а і світу загалом.

Yevhenii Taran,

*PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor
of Global and National Security Department, Educational and
Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

UNDERSTANDING CONCEPTUAL VIEWS CONCERNING THE WORLD ORDER FORMATION IN CONTEST OF PROVIDING NATIONAL SECURITY

Abstract. *The current situation in the world is characterized by a number of interesting trends. On the one hand, this is the phenomenon of globalization, which represents the process of worldwide unification and integration, and on the other hand, the processes of fragmentation and localization of human communities are observed according to various characteristics, mainly according to national, religious, civilizational and political regime. The purpose of the paper is to conduct an analysis of the systems of the world order that determined the coexistence of states and nations for several centuries, to study the essence of global challenges of modern times and their impact on ensuring national security in the 21st century, as well as to determine the place of Ukraine in the new architecture of the world order. Methodology. The research methodology is based on the use of general scientific methods, namely methods of induction and deduction, analysis and synthesis, the method of generalization and others. These and other methods were used in the work to conduct a historical analysis, study the current situation, as well as forecast the future development of the global world system and Ukraine's place in it. Results. The results of the research suggest that the current world order system is moving either towards bipolarity, or towards multipolarity, or, in general, towards a new structure of the world. It is necessary for Ukraine to determine its place in the system of forming a new world order. Practical implications. As a result of the study, the role of Ukraine in the system of formation of the new world order is determined, which consists in its full subjective sovereignty, since Ukraine is on the battlefield of the European and Eurasian paradigms of the world order of the international security system. Value/originality. The present demonstrates the importance of Ukraine for both great centers of power, since Ukraine's membership in one or another world center will mean that this actor will be able to determine the future not only of the Eurasian space, but also of the world in general.*

Вступ. Серед глобальних викликів сучасності проблема побудови системи забезпечення світового порядку є однією з найважливіших. Від того, як буде розвиватися система світоустрою, залежить і співіснування держав, народів та всього людства.

Незважаючи на потужні процеси глобалізації з її уніфікацією та інтеграцією все більше проявляються явища фрагментації та локалізації людських спільнот за національними, релігійними, цивілізаційними та політико-режимними ознаками, тобто не всі країни й народи сприймають явище «американізації» та готові йому слідувати.

Водночас можна констатувати, що зараз у світі відсутній єдиний центр прийняття глобальних рішень. Більше того, відсутні й кілька таких центрів, що робить архітектуру світу надто уразливою до різного роду конфліктів, які можуть перерости у військові локального, регіонального та, можливо, глобального характеру.

Потенційна система світоустрою може мати біполярну, двополярну чи якусь іншу структуру.

Необхідно виділити і зростання кількості учасників міжнародних відносин та їх вплив на світові політичні процеси. Зростання ролі недержавних акторів у системі світового порядку, що формується, розглядається як одна зі складових демократичного політичного процесу у сфері міжнародних відносин, що забезпечує досягнення компромісу різних суб'єктів світової політики, створення спільних, усіма визнаних і дотримуваних правил.

Водночас місце України в новій системі світоустрою полягає в тому, що вона повинна мати свою повноцінну суб'єктивну суверенність і бути повноцінним учасником міжнародних процесів, при цьому мати всі можливості бути однією з тих країн, які визначають майбутнє євразійського простору та світу загалом.

3.2.1. Сутність глобальних викликів сучасності та їх вплив на забезпечення національної безпеки в XXI ст.

Сучасна ситуація у світі характеризується низкою цікавих тенденцій. Передусім – явищем глобалізації, яка являє собою процес всесвітньої уніфікації та інтеграції й залишається провідною тенденцією розвитку людства. Найбільш потужні напрями, якими характеризується сучасна система й завдяки яким вона принципово відрізняється від колишніх, – це транснаціональні корпорації, не-

державні організації, самовизначення нових націй та мобільність населення, кількість якого швидко зростає. Незважаючи на те, що у світі поширюється супротив «уніфікації» та «способу життя під Америку», зазначені тенденції зберігаються. Концепт «американізації» в негативному його ключі активно використовується авторитарними й тоталітарними режимами росії, Ірану, Північної Кореї, Китаю та іншими країнами. Ці країни у своїх антидемократичних ідеологічних промовах на кшталт «руського міра», «ісламської революції», ідеології Чучхе та комунізму, ідей Мао Дзедуну засуджують всезагальну уніфікацію та «американізацію», а разом із тим, намагаються уникнути процесів глобалізації шляхом штучних обмежень для економіки та населення власних країн.

Також поряд із цими змінами можна спостерігати протилежну тенденцію, яка полягає у фрагментації та локалізації людських спільнот за різними ознаками, переважно за національною, релігійною, цивілізаційною та політико-режимною. За визначенням Р. Хааса, «період стабільної однополярності закінчився, і світ вступив в епоху бесполюсного порядку, що характеризується дифузєю сили і впливу, зростанням числа активних гравців, включаючи недержавних» [32].

Незважаючи на таке тлумачення сучасного світоустрою, у світі відсутній один єдиний центр прийняття глобальних рішень. Разом із тим нема й кількох конкуруючих між собою центрів, як за багатополярності. Деякі політологи вважають, що прослідковується «оперативне» згортання глобалізації, а на її місце може прийти регіоналізація як провідна тенденція світового розвитку. У результаті цих процесів може відбутися поділ світу на макро-регіони зі своїми центрами впливу – багатополярна модель.

Наразі відбувається інформатизація та цифровізація в усіх сферах життєдіяльності людей. Метою майбутнього технологічного та інших форм світового лідерства є гонитва за створенням квантового комп'ютера. Формуються демографічні дисбаланси, що проявляються в кризі природного приросту населення в Європі та Північній Америці та демографічний бум у країнах Азії та Африки. Багато вчених наголошують на явищі демографічного перенавантаження планети Земля, оскільки кількість її населення вже сягнула за 7 млрд осіб та досягає критичних можливостей співіснування.

Саме тому питання врегулювання проблем перенаселеності Землі, коригування міграційних потоків робочої сили та

розв'язання проблем із демографічними дисбалансами складають ще один проблемний блок у світовому порядку.

Разом із тим можемо спостерігати й екологізацію міжнародних відносин. Це проявляється в організації різноманітних форумів і конференцій, що присвячені проблемам довкілля. Також велика кількість країн другого та й першого світів потребують модернізації своїх економік, підвищення їх ефективності та переходу від викопного палива до чистої енергії. Глобальна зміна клімату перетворюється на загальноновизнаний та безпековий фактор, який ставить завдання перед низкою країн світу розробляти системи раннього попередження погодних подій, що становлять загрози національній безпеці та життю громадян. Через це виникає необхідність швидкого реагування та запобігання глобальним кліматичним змінам, а екологізація міжнародних відносин перетворюється на одну з основних ознак світового порядку.

Також через пандемію Covid-19 відбулося посилення впливу біополітики, коли відбувається впровадження біологічних технологій соціального управління, які пояснюються необхідністю «виживання людства».

Відбувається загострення наявних давніх та виникнення нових конфліктів між різними державами – Афганістаном, Нагірним Карабахом, Сирією, Україною тощо. Якщо великі міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО та ін.) після Другої світової війни могли виступати універсальним регулятором міжнародних відносин, то в сучасному світі вони зазнали жорсткої кризи та втратили свою ефективність. Урешті-решт, уся система сучасної світової колективної безпеки опинилася в затьжній та непередбачуваній за своїми наслідками кризі. Дії російської федерації щодо України та ядерний шантаж є наочним підтвердженням вищевикладеного.

На початку XXI ст. відбувалися складні трансформаційні процеси, що зумовлені викликами глобалізації, активізацією різноманітних етнічних та релігійних чинників, значними змінами міжнародного середовища та системи безпеки. Військово-політична ситуація у світі набула якісно нових ознак за останні роки та процеси її зміни тривають. Вона формується під впливом потужних і швидкоплинних процесів, які відбуваються у сфері міжнародних відносин.

Військово-силовий чинник, який усе частіше опиняється в центрі уваги в геополітичних розкладах потужних країн світу та абсолютизується деякими вченими й політиками, насправ-

ді відіграє роль компенсатора у зв'язку з неможливістю створити власну м'яку силу.

Наприклад, росія не здатна нічого запропонувати світові з інструментів ХХІ ст. – ні технологій, ні інновацій у сфері виробництва, ні космічних проривів, ні будь-яких інших сучасних досягнень. Разом із тим вона може запропонувати газ, нафту, ядерний шантаж та військову агресію.

Можемо констатувати, що людство опинилося в умовах такої загрози, де військово-силовий чинник починає витіснити цивілізаційний та міжнародно-правовий фактори й перетворюється на домінують сучасного світового прядку.

Жодна нація й жодна держава, якщо вони хочуть зберегти своє майбуття, а не хочуть бути роздавленими й поглиnutими іншими світовими акторами вже сьогодні, не можуть дозволити собі апатичних настроїв. Натомість, усвідомлюючи потенційні загрози і виклики, уже зараз мають створюватися запобіжники перед майбутніми світовими перетвореннями та вже зараз мають готуватися до прийдешніх змін на планеті, усвідомлювати майбутні виклики новітніх часів та дійти розуміння того, що на рівні сприйняття світ невинно зменшується, водночас можливості людства швидко збільшуються. Наближається пора, коли часу буде менше, ніж здається. Загрози, які стоять перед світом, попереджають та випереджають людство в створенні потенційних кардинальних труднощів та в зародженні прийдешніх колосальних змін.

Усе людство має бути готове вистояти насамперед перед грозою глобального економічно-продуктового та енергетично-ресурсного колапсу. У досить скорому майбутньому у світі відчуватиметься брак нафти й доступної традиційної енергії, проблеми забрудненого повітря та довкілля, нестача їжі та чистої прісної (питної) води, кліматичні зміни, пандемії й генні захворювання, перенаселення планети й міграційні напруги, зіткнення національно-етнічних і релігійних культур із концептом мультикультуралізму, міжрелігійні та міжрасові суперечки, терористичні загрози й ланцюг локальних конфліктів та глобальний перерозподіл сфер впливу між провідними державами світу тощо.

На планеті практично не залишилося чистої води в місцях, заселених людьми. При цьому забруднюються не лише поверхневі, але й підземні, зокрема ґрунтові, води. Брак чистої води вже є однією з найактуальніших проблем людства, прісна вода (ресурси якої

на Землі становлять лише 2,5–3 %) уже нині подекуди є дорожчою, ніж нафта, а більш ніж 1,5 млрд людей живуть у регіонах (на Півночі Китаю, в Індії, а також на заході США) і в мегаполісах, у яких відчувається нестача питної води. 40% населення Землі проживає уздовж протікання великих річок. У Китаї, наприклад, аж 20% населення Землі мають доступ лише до 5% питної води, причому 90% річок поблизу міст серйозно забруднені. Від браку води невдовзі потерпатимуть уже 2 млрд людей, а до 2050-го р. (коли, за прогнозами, населення Землі становитиме 9 млрд) проблема може ще більш загостритися. Проблему нестачі води поглиблюватимуть промислові забруднення і глобальні зміни клімату (як відомо, рослини на 80–99% складаються з води, тварини – на 60–75%, а місячний ембріон людини – аж на 97%). Щороку у світовий океан виливається в середньому 10 млн т нафти, кожна тонна її розтікається на поверхні води площею понад 12 км² [5, с. 115].

Ще однією світовою проблемою є проблема недопущення війни та дотримання миру. На початку 2014 р. російська федерація, розпочавши віроломну війну проти України, порушивши не лише українсько-російські обопільні угоди й договори, а і власне законодавство та низку міжнародно-правових актів, перед усім людством затаврувала себе як держава-агресор і як країна-загарбник, а її політичне керівництво остаточно виявило себе як угруповання міжнародних злочинців і спонсорів світового тероризму [4].

Російсько-українська війна 2022 р. виходить за рамки двостороннього конфлікту й демонструє ознаки загальної кризи світової системи безпеки, що веде до ланцюгово-глобальних змін, які матимуть планетарний характер. Зміни торкнуться не лише кордонів та системи влади в Україні й росії, а й відбудеться трансформація євразійського простору. Це призведе до якісного й територіального перерозподілу ринків торгівлі та сировини, зазнають змін поточні правила політичного світогляду та взаємовідносин, регенеруватимуться принципи суспільно-політичної моралі, будуть переглянуті основи глобальної економіки та світової системи безпеки, світовий порядок базуватиметься на нових, змінених правилах гри та набуватиме якісно нової конструкції. Відбуваються кардинальні зміни у світі, а до цих змін буде спонукати й російсько-українська війна, її наслідки та уроки.

Здавалося б, що питання територіальних зазіхань у ХХІ ст. та після закінчення Другої світової війни повинно було вже давно

перейти зі сфери поточної політики в галузь історичних досліджень, але дійсність говорить про те, що проблема «чужої/своєї землі» чи «збирання земель» і досі турбує деякі країни, а разом із тим перебуває на порядку денному світової системи безпеки.

Постколоніальна система (передусім британсько-французька, бельгійсько-голландська, німецька й османська), що розпалися після Другої світової війни, перетворилися в неприродні для самовизначених націй державні системи як у міну сповільненої дії, оскільки вони формувалися без урахування етнонаціональних кордонів. Водночас глобальний планетарний порядок перетворився в новітній імперіалізм, де ООН та її Рада Безпеки стали заручниками великих гравців.

2020 р. ознаменувався не лише початком світової пандемії (Covid-19), а й виразною кризою міждержавного співробітництва щодо вироблення й дотримання спільних типів поведінки на основі сформованих правил, збереження встановленої вертикалі влади, авторитету наддержавних організацій та структур неурядового походження.

Такі міжнародні організації як ООН, ВООЗ, СОТ зазнали нищівної критики через відсутність адекватних і швидких дій щодо зупинення поширення пандемії та вироблення загальних підходів щодо протоколів лікування хворих та порятунку національних економік. Тут також варто зазначити про застосування державами протекціоністських заходів, що часто не збігаються із взятими ними зобов'язаннями перед фінансово-економічними організаціями (СОТ, МВФ, СБ тощо), але вимушеними йти на такі кроки в результаті зниження темпів економічного зростання. Такі дії доводять зміну тренду – від прагнення приєднання до міжнародних організацій у кінці 2000-х до ігнорування й порушення правил членства для національних інтересів [15, с. 48].

Також критичним залишається розбіжність світової спільноти в питанні забезпечення миру. Кількість локальних конфліктів, у яких задіяні, у тому числі, і наймогутніші держави світу, щороку зростає, але найбільше занепокоєння викликає збільшення кількості конфліктів на політичному підґрунті [41], про що свідчать дані ООН. Це наводить на думку, що ті системи колективної безпеки та міжнародні організації, які були сформовані за сприяння найбільш впливових акторів, знизили рівень своєї ефективності та не виконують свого пря-

мого призначення як «щита» чи «парасольки» для самих учасників об'єднання в разі здійснення агресії іншими акторами міжнародних відносин.

За спостереженнями В. Горбуліна, «відбувається певний масштабний реверсивний процес: цивілізований світ, вийшовши в ХХІ ст. з величезними планами на мирний і благополучний розвиток, стикнувшись з реваншистською росією, яка спочатку стрімко відкинула нас назад, у 80-ті рр., а тепер готується й далі повертати історію назад» [7].

Виходячи з вищесказаного, можна сформулювати ще одну ключову тенденцію, яка народжується в такій нестабільній системі, але є критично важливою для збереження стабільності у світі – це дискредитація міжнародного права як джерела універсальності та справедливості по відношенню до будь якого громадянина, етносу, нації, держави та групи держав. Окремо слід згадати про системні нападки на демократію та її ключові принципи, за якими ніби крокує формування «нового світового порядку». Якщо після розпаду СРСР ніхто не ставив питання про перемогу капіталізму над соціалізмом, а вся пропагандистська машина західного світу однозначно зафіксувала «останній хресний хід» демократії до «інакодумців» (Ф. Фукуяма, С. Гантінгтон, З. Бжезинський), то події 11 вересня 2001 р. – напад на башти-близнюки в США – ознаменував перегляд світової політики й доцільності одностороннього поширення демократії. Значна кількість країн ісламського світу, пострадянського простору в процесі власної трансформації виявилися не здатними до швидких і системних змін, що й породило суттєві сумніви як на рівні політичної еліти, так і суспільства загалом щодо доцільності такої системи [5, с. 48].

З огляду на тривалі економічні негаразди і труднощі, що відбуваються зараз у світі, та, схоже, триватимуть не одне десятиліття, настав час уважно дослідити еволюцію геополітичної структури світу, систему взаємовідносин, що склалася між державами, регіональним та національним співробітництвом.

Значною мірою час настання кризи та її перебіг кризи та час її зумовлювалися низкою найважливіших геополітичних кроків, зроблених країнами Атлантичного співтовариства, які прагнули в нових умовах зберегти свою лідируючу роль у геополітичному світоуправлінні. Безумовно, першість тут належить Сполученим

Штатам Америки, які, як і раніше, вірні своїй ідеї світового лідерства й готові досягти його будь-якими шляхами, включаючи й насильство над іншими, слабшими державами [28].

Таким чином, можемо констатувати, що в основі глобальної фінансово-економічної кризи лежить «криза світоуправління». З огляду на це необхідно розпочати процес розробки нової моделі світоуправління, яка враховуватиме умови глобального світу ХХІ ст., його поліцентричний та поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза є не випадковою, а являє собою закономірне явище, що пов'язане з довготривалими тенденціями світового розвитку політичного та економічного характеру. Нинішня криза характеризується своїми особливостями та відмінними рисами, що пов'язані з глобальними процесами регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Будучи породженою цими специфічними процесами вона є потужним рубежем світового розвитку.

Через це, дії влади сприяють трансформації основоположних постулатів таких соціально-політичних універсалів, як простір, час, держава, нація й суверенітет. Криза легітимності держави веде до зміцнення інших по відношенню до національності і громадянства, типів ідентифікації та консолідації населення, які насамперед проявляються в різноманітті культури та якості життя й необхідності переосмислення сучасних політичних реалій, враховуючи визначення цивілізаційного статусу для різних співтовариств у глобальному соціально-політичному просторі.

Глобальні проблеми людства стали на один щабель із глобальною фінансово-економічною кризою і кризою світоуправління, яка пов'язана з неможливістю міжнародних організацій та інститутів вирішити кризові явища глобального характеру, починаючи від проблем війни й миру – кризи дипломатії, закінчуючи забезпеченням економічної рівноваги у світі, що в сукупності є головними причинами появи та загострення глобальної системної кризи. У сучасних умовах до глобальних проблем належать: проблема Північ-Південь; проблема бідності; продовольча проблема; енергетична проблема; проблема екології і сталого розвитку; демографічна проблема; проблема розвитку людського потенціалу; проблема забезпечення людської безпеки; проблема освоєння Світового океану тощо. Вони суттєво впливають на розвиток окремих країн і регіо-

нів, являючи собою потужні об'єктивні фактори світового економічного й соціального розвитку. Їх рішення припускає об'єднання зусиль абсолютної більшості держав і організацій на міжнародному рівні, у той час як їх невирішеність загрожує катастрофічними наслідками для майбутнього всього людства.

Усі глобальні проблеми найтіснішим способом переплетені між собою. Наприклад, гострота продовольчої проблеми поглиблюється випереджальним зростанням народонаселення порівняно зі зростанням сільськогосподарського виробництва в багатьох країнах, що розвиваються. Для вирішення продовольчої проблеми необхідно використовувати ресурсний потенціал промислово розвинених країн або міжнародних організацій, які розробляються та здійснюються спеціальними програмами допомоги. Слід також урахувати, що на планетарному рівні їх розклад за актуальністю та пріоритетам вирішення – один, а у віддалених країнах або регіонах – інший, оскільки там діє велика кількість додаткових факторів і конкретних обставин, які характерні тільки для них. До такої думки схиляється більшість учених і фахівців, що підтверджується й рішеннями найбільших міжнародних екологічних форумів, які відбулися в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. та в Йоганнесбурзі у 2002 р. Там світове товариство критично оцінило перспективи розширення техногенної цивілізації та висловилося за інші орієнтири суспільного розвитку, завдяки яким підтримувався б стійкий баланс у співвідношеннях суспільства з природою, у тому числі й у масштабі всієї планети [22, с. 17].

Таким чином, як видно з вищевказаного, в основі глобальної системної кризи лежить «криза світоуправління». Тому гостро стоїть питання про початок процесу вироблення нової моделі світоустрою, яка б ураховувала умови глобального світу ХХІ ст., його поліцентричний та поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза як закономірне явище пов'язана з довгостроковими тенденціями світового політичного та економічного розвитку. Нинішня криза характеризується своїми особливостями та відмінними рисами, які пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Оскільки вона породжена цими процесам, то являє собою певну відправну точку у світовому розвитку.

3.2.2. Світовий порядок як соціальне явище та наукова категорія

Ключове питання будь-якої системи – це питання порядку. У сучасній літературі з міжнародних відносин, особливо американській, це поняття – одне з найпоширеніших. Як вважає Дж. Айкенберрі, професор Джорджтаунського університету та один із провідних сучасних дослідників проблеми світового політичного розвитку, «центральною проблемою міжнародних відносин є проблема порядку: як він збудований, як він руйнується і як він відновлюється» [34].

Також у межах цієї проблеми порушується питання про те, які сили допомагають перетворити безліч автономних індивідів у суспільство та як відображається структура «силового поля», що забезпечує розвиток і функціонування соціальної системи.

Але перш ніж розглядати місце порядку у світовій політиці, необхідно дослідити такі поняття, як: «порядок як такий», «соціальний порядок», «політичний порядок». Це важливо для того, що, маючи відповідь на загально-філософське питання «що є порядок взагалі», можемо мати уявлення про те, що таке соціальний порядок, а що таке один із його різновидів – політичний порядок. Після розуміння сутності останнього можна переходити до розгляду феноменів «світового» та «міжнародного» порядків.

Відзначимо, що в понятійному плані проблема соціального й політичного порядків ще недостатньо досліджена, не кажучи про порядок у світовій політиці.

Видатний британський теоретик-міжнародник Х. Булл, проаналізувавши поняття «порядок» у своїй роботі «Анархічне суспільство. Дослідження порядку у світовій політиці», зазначає, що «сказати про деяку кількість речей, що разом утворюють порядок, – це означає сказати в найпростішій і загальній формі, що вони співвідносяться один з одним певним чином, що їх відношення мають не випадковий характер, а побудовані в співвідношенні за деяким чітко визначеним зразком. Так, ряд книжок, що стоять на полиці, становлять порядок, чого не можна сказати про купу книг на підлозі» [29].

Тобто, з погляду Х. Булла, порядок характеризується наявністю певних, відповідних деякому зразку, зв'язків між речами, що утворюють порядок. Але це ще не всі характеристики порядку.

Порядок також припускає наявність стійких зв'язків, які надають йому стаціонарний характер, тобто забезпечують його стійкість при взаємодії з навколишнім середовищем. Слід також підкреслити, що в динамічних системах, до яких належить і міжнародна система, зв'язки між елементами, незважаючи на їхню структурну стійкість, також мають динамічний характер, повторюються при збереженні якісної визначеності системи в ситуаціях, що змінюються. Відповідно, будь-який порядок, незалежно від масштабів упорядкованого об'єкта, має просторові обмеження. Інакше кажучи, будь-який порядок має свої межі, і дуже важливо встановити, де вони пролягають [26, с. 161].

Х. Булл розуміє порядок у суспільному житті як «зразок людської діяльності, яка підтримує елементарні, першочергові або універсальні цілі суспільного життя» [29].

Під цими цілями розуміються три базові цінності всякого соціального життя – зберегти людське життя від насильства, забезпечити виконання угод та домовленостей між людьми та гарантувати право на власність.

Якщо охарактеризувати соціальний порядок як людський порядок, то необхідно відзначити ще й ту суттєву обставину, що його ефективність та стійкість залежать від рівня підтримки цього порядку тими, на кого він поширюється. Ефективний та стійкий соціальний порядок – це такий вид порядку, стосовно головних параметрів якого в суспільстві існує консенсус. Якщо консенсус відсутній, а порядок примусово підтримується суспільством чи більшою його частиною або взагалі нав'язаний силою, то він неминуче почне руйнуватись, якщо така сила зникне чи послабиться. Прикладом може бути розпад Радянського Союзу після намагання ввести в суспільство демократичні цінності.

Політичний порядок є різновидом соціального порядку та визначається як структура системи суспільних відносин, що забезпечує зосередження цілісності тієї чи іншої соціальної системи – від маленької групи людей до світового суспільства загалом.

Такий порядок відтворюється через прийняття та реалізацію управлінських рішень залежно від ситуативних умов, що склалися в певний історичний період.

Отже, після розгляду та визначення поняття «порядок» та його різновидів «соціальний» і «політичний», можна зосеред-

итись на дослідженні специфічного його різновиду – порядку у світовій політиці.

З невеликими варіаціями «світовий порядок» трактується в класичних працях Г. Моргентау [37] та К. Уолтца [40]. Вони розуміли світовий порядок як горизонтальний часовий зріз міжнародних відносин, їх «об'єктивно заданий стан», який у цей період часу встановлюється через співвідношення потенціалів великих держав. При цьому самі держави мали таке уявлення про ці потенціали, яке далеко не завжди збігалось з офіційно декларованим. Вони також співвідносили свої дії з можливими наслідками. Такі погляди на трактування світового порядку переважали не тільки в теорії міжнародних відносин, а й у політиці в перші тричотири десятиліття після закінчення Другої світової війни.

Як вважає Д. Айкенберрі, ключовою ознакою світового порядку є наявність загально визнаних правил і принципів, якими суб'єкти міжнародних відносин керуються в стосунках між собою. Він навіть вводить поняття «конституційності» або «неконституційності» тих або інших міжнародних порядків, підкреслюючи, що порядок, заснований лише на співвідношенні сил, – «неконституційний» [34].

Оскільки феномен конституційності виник у сфері внутрішніх соціальних відносин держав, то він говорить про її проникнення у сферу міжнародних відносин на початку ХХІ ст.

Також, застосовуючи «інституціональний» підхід до тлумачення феномену «світовий порядок», особливу увагу приділяють інструментарію врегулювання, основу якого складають міжнародні інституції, які є механізмами міждержавного співробітництва та можуть сприяти заходам зі стримування поведінки окремих країн в інтересах усього суспільства. Одна з представниць такого підходу, декан Школи суспільних і міжнародних відносин Принстонського університету Е.-М. Слотер пропонує досить оригінальну модель світового порядку. На її думку, світовий порядок являє собою «систему глобального управління, яка інституціоналізує співробітництво і стримує конфлікти до такого ступеня, який дає змогу всім країнам та їх народам забезпечити більш стабільний мир, добробут, розпорядження ресурсами Землі та мінімальні стандарти людської гідності» [38].

Порядок, який описує американська політологиня, покликаний виконати ті ж самі функції, що і сконструйовані іншими автора-

ми моделі світової держави і світового уряду, а саме – забезпечити загальний добробут. Вона саме так і пише: це має бути порядок «ефективний» і «справедливий». А це означає, що він, складаючись природним чином, водночас буде коригуватися втілювачами цього порядку згідно з певними ціннісними установками [26, с. 161].

Якщо пригадати одну з перших спроб опису цього поняття, то варто розпочати з праці відомого англійського дослідника Г. Веллса. Він зазначав, що новий світовий порядок (після 1940-х рр.) має ґрунтуватися на трьох базових принципах: соціалізмі, законі, знаннях. Для автора було важливо підкреслити, що світ має бути побудований на повному світовому соціалізмі, науково спланованому й керованому, а, крім цього, критично важливим має стати неухильне й жорстке дотримання законів, повага до прав людини, свобода слова, друку, критики тощо. Такий собі спосіб примирити монархію та республіку, капіталізм і соціалізм, демократію й комунізм [15].

На сьогодні науковцями виділяються кілька підходів до розуміння та подальшого аналізу світового порядку. Так, найбільш поширеними є реалістичний, структурно-конструктивіський, інституціональний, аксіологічний та біхевіористський підходи.

Дослідники Е. Молчанова та К. Ковтонюк, проаналізувавши різні трактування світового порядку, доходять до висновку, що вони ґрунтуються на трьох основних засадах: політологічному, соціологічному та організаційному. Крім того, науковці зазначають, що світовий порядок базується на організації економічної системи [16].

Дослідивши проблематику світового порядку, А. Міщенко виокремила його ключові характеристики, а саме:

– легітимність, яка, у тому числі, демонструє, наскільки з правилами та принципами міжнародних відносин погоджуються ключові особи, які мають реальну владу та політичний вплив;

– механізм внесення змін, під яким розуміється існування чіткого формалізованого процесу та процедури формулювання, модифікації та впровадження нових правил і принципів для всіх гравців світової політичної системи;

– баланс сил, що має на увазі певну фізичну спроможність для захисту та агресії [16].

Узагальнюючи теоретичні засади нового світового порядку, О. Дашківська робить висновок про спільну думку дослідників

щодо загострення конфліктів у світі, зокрема на тлі соціальної нерівності та посилення міжнародного тероризму, результатом чого може бути перехід статусу конфліктів із регіонального характеру до загальносвітового [9].

Разом із тим Н. Грущинська, виокремлюючи основні ознаки зміни світового порядку, визначає «втручання у внутрішні справи іншої країни, спроби нав'язування культури, забезпечення глобальної та регіональної безпеки, етнічний сепаратизм» [8].

Як зауважує В. Онищенко, «світовий порядок формується не чиеюсь волею, а структурується в широкому розумінні силовими відносинами: цивілізаційними протистояннями, боротьбою за ресурси, за владу, насамкінець – війнами» [17].

Можна поміркувати над питанням щодо неможливості формування світового порядку, зважаючи на волю конкретної людини. Історія свідчить про такі намагання, зокрема з боку а. гітлера та в. путіна.

Дослідники М. Флейчук, В. Волошин та О. Дацко висловлюють гіпотезу про те, що «причиною активізації військових конфліктів та фактів фізичного захоплення територій у ХХІ сторіччі» є невідворотність процесу глобалізації [24].

Проводячи дослідження світового порядку, зокрема функціонування його міжнародних систем, необхідно спиратися як на форми домінування, так і на місце конкретної країни в міжнародній системі – монополярній або імперській; біполярній; мультиполірній; рівноважній системах [8].

Проаналізувавши та узагальнивши значну кількість досліджень із напрямку обґрунтування явища «світовий порядок», можна виділити основні його характеристики:

1. Легітимність. Вона не просто задає правила міжнародних відносин – як і чого дозволено прагнути, як встановлювати і змінювати правила, а й показує, наскільки з цими правилами і принципами погоджуються дійові особи, які наділені реальною владою.

2. Механізм внесення змін. Тобто, існування визнаного процесу і процедури формування, зміни та імплементації нових принципів і правил для всіх міжнародних акторів.

3. Баланс сил, або наявність фізичної можливості захищатися від агресії. Р. Хаас визначає світовий порядок як комплекс зусиль різних держав, спрямованих на те, щоби не допускати використання військової сили для досягнення зовнішньополітичних цілей [33].

Таке розуміння світового порядку засвідчує перевагу в сприйнятті діяльності різних країн та права на власний суверенітет.

Це значить, що ніхто не має права доводити іншій країні (її елітам та лідерам), яким чином необхідно реалізувати свої національні інтереси в аспекті впровадження внутрішньої й зовнішньої політики.

Дослідник Р. Хаас вивів концепцію «Світового порядку 1.0», яка ґрунтується на «підтримці та утвердженні найкращих рис суверенного порядку; зокрема, міжнародна спільнота має визнавати за державою розумну дозу автономії, утверджувати чітку повагу до кордонів і принципів міжнародного співжиття, що їх не дозволено змінювати за допомогою військової сили та інших форм примусу» [33].

Разом із тим він визнає, що таке сприйняття стабільності світу дуже застаріле. При цьому це правило неодноразово порушувалося й зараз порушується основними геополітичними гравцями світу: США, росією, Китаєм.

Разом із визначальною роллю суверенітету, який робив держави самостійними учасниками міжнародних відносин, було гарантовано і право «на рівних» взаємодіяти з іншими учасниками, а це означає мати рівні права в доступі до загальнолюдських ресурсів, універсальних норм, справедливих і чесних правил. У періоді двоблокового протистояння цього було достатньо та вважалося суттєвим прогресом у забезпеченні стабільного розвитку людства.

Через це, як вважає Г. Кіссінджер, світовий порядок ХХІ ст. є абсолютно крихким, розхитаним та не має відчуття опори.

У своїй книзі «Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті» він також підтримує ідею, що той баланс сил, що сформований після Другої світової війни, а також визначені критерії і правила на зосередженні миру у світовому масштабі вже вичерпали себе. Він зазначає: «загроза хаосу співіснує з беспрецедентною взаємозалежністю: ідеться про поширення зброї масового знищення, розпад держав, наслідки хижачького ставлення до навколишнього середовища, не викоріненні практики геноциду, а також поширення нових технологій, що загрожують вивести конфлікти за межі людського контролю чи розуміння» [12, с. 8].

Відповідно, можна погодитися з автором, що «новий світовий порядок» повинен враховувати сучасні реалії, що склалися у сві-

ті. Насамперед це взаємозалежність, що визначає майбутнє мирне співжиття націй. Також це баланс між свободою дій національних суб'єктів та нормами міжнародного права – принципами та правилами поведінки. Сюди ж відносять баланс між легітимністю та силою, а також баланс між регіональним і міжнародним порядками.

Необхідно зазначити, що поряд із категорією «світовий порядок» часто використовується синонімічні поняття «міжнародний порядок», «системний порядок міжнародних відносин» тощо. У цьому зв'язку, становлять інтереси роботи Р. Гілпіна, у яких ще на початку 1990-х рр. були сформульовані уявлення про те, що системний порядок у міжнародних відносинах визначається передусім наявністю зводу правил поведінки. Власне, зміна цих правил може характеризувати зміну одного порядку іншим [31, с. 42].

Саме певний кодекс правил міжнародної поведінки і визначає особливості світового порядку. Якщо в теперішньому світоустрої є країни, які систематично й демонстративно порушують кодекс цих загальноновизнаних правил, то це говорить про те, що необхідним є формування нового світового порядку. Це віддзеркалюється і з реальною світовою політичною практикою.

У такій ситуації показовим індикатором виступає співвідношення між правом і силою, оскільки воно показує, куди світ рухається загалом. Ігнорування або недостатня увага до силового чинника може завести ту чи іншу країну в глухий кут та зробити критично проблемним питання про її національну безпеку, як, на жаль, це трапилося з Україною. Як показала наша історія, ми не обачливо відмовилися від третього у світі ядерного потенціалу та поставили себе під стратегічну перманентну загрозу з боку північного сусіда, який відмовляє нам у самому праві на самостійне та суверенне існування. Звідси ще однією геополітичною ознакою нового світового порядку є об'єктивний поділ на дві групи держав: ядерні (привілейовані) та неядерні (заручники волі ядерних країн), між якими порушений паритет у відносинах [19, с. 31].

У цьому контексті американський політолог Дж Айкенбері зазначає, що під міжнародним порядком не обов'язково мається на увазі дії сторін з узгодженими правилами. Він може реалізувати таку практику поведінки, якої дотримується найсильніші країни. Дії цих країн можуть самі по собі ставати правилом, як норма, яка підтверджується низкою прецедентів. «Сила перетворюється в право, а примус – у борг» [34].

Водночас іноді може відбутися так, що беззастережне дотримання встановлених правил поведінки в реальності може заважати тій чи іншій нації. Водночас це може призвести до неприпустимих зловживань із боку сильних країн, оскільки вони можуть самі для себе встановлювати умовні «червоні лінії».

Такі умови ставлять середні та малі за своїм потенціалом нації в ситуацію, де необхідно постійно балансувати між виконанням загальноприйнятих правил міжнародної поведінки та реалізацією власних національних інтересів. Ці інтереси часто можуть не збігатися з інтересами і вимогами великих країн. Тому однією з геополітичних ознак світового порядку є протиріччя між потенціалом, який мають держави, їх національними інтересами та прагненням дотримуватися кодексу цивілізованої міжнародної поведінки.

Разом із тим, важливо розуміти нетотожність понять «міжнародного» і «світового» порядку. Хоча, справедливості ради, не всі науковці це розрізняють.

Так, категорії «міжнародний порядок» та «світовий порядок» уводяться в науковий обіг на межі ХІХ–ХХ ст. Більшість учених переконана в тому, що необхідно відрізнити поняття «міжнародний порядок» та «світовий порядок». Як зазначає українська дослідниця О. Копель, «Традиційно поняття «міжнародного порядку» пов'язують із міждержавними відносинами, що не передбачає втручання держав у внутрішні справи інших держав, зокрема в контексті прав людини. Світовий порядок найчастіше розглядають як прийнятий усіма устрій, що виник у результаті відмови кожного від абсолютного суверенітету з метою врахування загальнолюдських інтересів і цінностей, як правовий устрій світу шляхом політичної форми. За таких умов «міжнародний» (міждержавний) порядок може існувати й без наявності світового порядку». Він перейде в якісно новий стан «світового порядку» лише тоді, коли до процесу порядкуутворення будуть залучені абсолютно всі суб'єкти світсистеми, а відносини між ними будуть регулюватися за допомогою єдиних для всіх норм, правил і механізмів підтримки цього порядку на основі критеріїв, що відповідають потребам усіх суб'єктів світ-системи» [13].

О. Копель вважає, що світовий порядок є вищим, глобальним рівнем у структурній організації міжнародних відносин. Його існування неможливе без створення ефективних процедур міжнародної співпраці, які передбачають особливий міжнародний

порядок, що відповідає загальним основним цілям і цінностям усіх держав та їх громадян. Отже, йдеться про відмінності між правами держав і правами людини, змістом світового порядку є базові потреби людства. Міжнародний порядок у такому розумінні є ядром світового порядку [13].

О. Копель пропонує під «міжнародним порядком» розуміти структуру взаємозв'язків у фізичному та міжнародно-політичному вимірі, які засновані на системі норм та правил, вироблених світовим співтовариством та регулюючих відносин держав та інших суб'єктів міжнародної системи на певному історичному етапі розвитку, а також на різних ієрархічних рівнях цієї системи, які відповідають потребам найвпливовіших суб'єктів міжнародної системи певної історичної епохи. Він утворюється між складовими міжнародної системи в процесі їх внутрішньої взаємодії та під впливом зовнішнього середовища [13].

Також чітке розмежування між цими двома поняттями, що показує їх співвідношення, зазначається в роботі «Сучасна глобалістика: провідні концепції й модерна практика» [2]. Автори визначають, що ядром світового порядку є міжнародний порядок. Водночас не варто ні ототожнювати, ні абсолютизувати їхні відмінності.

Щодо морального аспекту, то пріоритет світового порядку стосовно порядку міжнародного визначається тією обставиною, що саме на світовий порядок покладена місія упорядкування людських відносин не стосовно кількох держав, а взагалі в людському суспільстві.

Р. Булл визначає світовий порядок як породження ХХ ст., оскільки до другої половини ХІХ ст. не існувало політичної системи, яка б охоплювала світ загалом. Через це говорити про світовий порядок у цьому періоді немає сенсу, лише, маючи на увазі «суму різноманітних політичних систем, які привносили порядок у різних частинах світу» [29].

Лише з появою на початку минулого століття першої глобальної міжнародної системи виникає можливість говорити про світовий порядок як про упорядкованість політичного життя всього людства. Важливість концепції Г. Булла полягає в тому, що він одним із перших зафіксував тенденцію до глобалізації міжнародного порядку. Це стосувалося не лише просторового розширення, а і змісту, оскільки держави відкривають свої кордони для інших і треба стримувати національний егоїзм та будувати двосторонні й

тку, а також на різних ієрархічних рівнях цих відносин, які відповідають проблемам передусім самих впливових суб'єктів міжнародних відносин історичної епохи.

На відміну від міжнародного порядку, який є давнішим за світовий та існував із часу появи міждержавних відносин, світовий порядок починає формуватися після появи глобальної міжнародної системи та є феноменом загально планетарного масштабу.

3.2.3. Різновиди світового порядку: основні концепції та підходи щодо його формування

Серед політиків, учених і суспільства в цілому все частіше актуалізується питання побудови нового світового порядку. Збільшення кількості регіональних конфліктів та конфронтацій, підвищення рівня бідності та соціальної несправедливості серед населення, систематичні фінансово-економічні кризи та інші тенденції розвитку виводять проблему організації співіснування країн світу на передній план. Така організація дістала назву світового порядку. Відповідно до американського дослідника Дж. Айкенберрі в сучасному світі центральною проблемою міжнародних відносин виступає проблема порядку та механізму його реалізації [34].

Якщо розглядати світоутворюючі елементи терміна «світовий порядок», то він розглядається як процес організації співіснування країн світу та інших міжнародних акторів, які мають принципи, правила та інструменти регулювання, які визнані всіма або більшістю країн світу та іншими міжнародними суб'єктами. Необхідно зазначити, що під міжнародним акторами маються на увазі держави, міжнародні інститути, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, суспільство та окремі особи чи групи осіб. Також існує ряд акторів, які визначають світовий порядок.

В історичному аспекті світовий порядок може розглядатися в трьох основних концепціях: багатополярності, біполярності та монополярності.

З розпадом Радянського Союзу як одного з двох потужніших центрів світу на противагу США концепція біполярності зараз переживає важкі часи. Основна теза, яку завжди висловлювати прихильники біполярності, полягала в розподілі відповідальності за світом між двома найсильнішими державами, що і виступало за порукою забезпечення глобальної безпеки [40].

Це відбувалося тому, що вважається, що біполярна система має більш мирний характер із тієї простої причини, що в стані суперництва перебувають лише дві великі держави. За цієї системи великі держави, як правило, вимагають лояльності від малих країн, що з високим ступенем вірогідності призводить до утворення жорстких союзницьких структур. Це грає на руку малим країнам, оскільки вони захищені від нападів не лише з боку держав-суперників, а й від конфліктів одна з одною [9].

Водночас існує й інша думка. Ряд науковців вважають, що відносно мирне співіснування під час біполярної системи всередині ХХ ст. було результатом випадковості, а ніяк не закономірності. Дж. Л. Геддіс досліджуючи холодну війну вважав, що «Холодна війна могла би бути... Усе могло відбутись із точністю до навпаки» [30].

Щодо багатополлярної концепції світового порядку, то її прихильниками висловлюється теза про розпад соціалістичної системи в особі Радянського Союзу та формування кола нових полюсів впливу, де основними акторами можуть виступати США, об'єднана Європа, Китай та росія. Багатополлярність зазвичай означає існування кількох полюсів – центрів, які можуть співіснувати між собою за рівнем потужності в різних сферах.

Ідея багатополлярності виникла ще до Першої світової війни і визначалася балансом сил великих держав, який існував на той час. Серед таких країн були Великобританія, Німеччина, Франція, росія, США, Австро-Угорщина, Італія та Японія. Водночас багатополлярність стала можливою завдяки «системі Бісмарка», яка характеризувалася відносною закритістю (елітарністю), а також був відсутній фактор стримування – ядерна зброя. Також ці країни належали до однієї західно-християнської цивілізації (крім Японії) [9].

Як видно з міжнародних реалій, концепція багатополлярності в наш час є досить обмеженою, оскільки США надто відрізняються від інших названих полюсів-центрів за рівнем потужності. На думку К. Уолтса, «багатополлярний світ був дуже стабільний і одночасно занадто здатний до війни» [40].

Наукові кола почали поширювати концепцію однополлярності чи монополлярності, яка представляється як певний антипод багатополлярності. У цьому разі увага концентрується на формуванні єдиного центру – держави, яка може забезпечити порядок у світовій системі.

Навіть якщо розглянути сукупну потужність об'єднаної Європи, її не можна порівнювати ні зі США, ні з Китаєм, ні з росією. Такі дослідники, як З.Бжезинський та Р. Кохейн зазначають про нездатність багатополярності забезпечити світовий порядок як основного аргументу та надають перевагу в цьому питанні «м'якій силі» – найбільшому учаснику США.

Концепція монополярності є корисною в політичному аналізі, адже дає змогу більш адекватно розуміти реальність, незалежно від емоційного ставлення до неї. В умовах однополярності світ можна представити у вигляді єдиної світової країни, яка управляється з єдиного центру, що дає можливість виявити природу цього правління, його форми, механізми, режими, правила та практики. У зв'язку з цим виникають ідеї щодо цього світового уряду та «глобального управління» [9].

Ідея глобального управління ґрунтується на тому, що світ становить глобальну соціальну систему. Водночас ті події, що відбуваються у світі лише її підсилюють. Після розпаду біполярної системи світ швидкими темпами рухався в напрямку глобалізації з одного боку, а з іншого боку – відбувалися процеси регіоналізації.

Сучасний геополітичний простір може бути представлений у вигляді регіонів або, якщо взяти концепцію С. Ганінгтона, – цивілізацій, які, розвиваючись в умовах глобалізації, намагаються зберегти і зміцнити власні національні, етнічні, культурні та релігійні традиції, осередками яких є держави або групи держав у певному регіоні.

Така ситуація спричиняє формування відносин, які характеризуються конфронтацією як між великими державами, що можуть самі претендувати на провідників відповідних цивілізацій, так і між великими державами й малими країнами, які намагаються зберегти власну ідентичність і відстояти свої цивілізаційні засади в умовах формування світового порядку.

Одна з країн, що підтримує створення єдиного світового уряду, це Німеччина. Вона обґрунтовує це погіршенням економічної ситуації, відсутністю компетентних кадрів, які можуть вирішити кризу в Європі та необхідністю в розумному і справедливому глобальному уряді, якого потребує світ. Криза в Греції, військовий конфлікт в Україні (на кордоні з ЄС) та фактична неспроможність міжнародних інституцій впоратися із ситуацією ще більше актуалізує означену проблематику в Європі. Хоча сьогодні і вислов-

люється думка про створення окремого органу управління серед країн Єврозони на противагу Європарламенту, яка підтримується найпотужнішим членами ЄС, але така ідея не сприймається новими країнами-членами, оскільки вони можуть бути витіснені від розподілу фінансових потоків, що може призвести до економічного краху [5, с. 53].

Із середини 90-х років ХХ ст. міжнародні відносини характеризуються плюралістичною монополярністю, яка ґрунтувалася на США та тих країнах, які їх підтримували – члени Великої сімки (країни Західної Європи, Японія та Канада). Співпрацюючи з ООН та використовуючи Північноатлантичний альянс, ці країни зробили в проміжку між Дейтонськими угодами (грудень 1995 р.) й операцією в Косово (травень 1999 р.) своєрідний безпековий переворот у сфері міжнародних відносин. На рівні зі старою системою світу правління, що базувалася навколо ООН, було створено нову вертикаль для прийняття та виконання рішень світового масштабу – G-7 та НАТО.

За майже 10 років цей паралельний неформальний механізм міжнародного регулювання настільки показав свою ефективність, що вона виявилася вищою за оонівську. Незважаючи на заклики Пекіна до побудови багатопольярного світу, співтовариство країн та народів стало ще більше ієрархічним. На самій вершині розмістилися США та їх союзники, що стали поширювати своє лідерство на різні куточки планети та в разі потреби використовувати силові методи врегулювання.

Колишній світовий порядок базувався не на ООН, а на протидіюванні і співіснуванні двох світових систем. ООН відіграла роль політико-правового обрамлення зразкового військово-політичного балансу сил між СРСР і США (разом із їх союзниками) і зовсім не була стрижнем світоуправління. У середині радянської та американської «зон впливу» діяли свої правила (війна у В'єтнамі, введення військ до Чехословаччини, американські операції в Панамі і Гренаді, війна в Афганістані) [23].

Руйнування світової системи соціалізму призвело до втрати колишнім світовим устроєм, у тому числі й інституціями ООН, його вихідної логічної основи. Систематичні війни в Іраку, Югославії, Чечні, Сирії, Грузії, Україні лише оголили наявні проблеми та загострили невідповідність колишніх принципів діяльності ООН сучасній ситуації.

Криза світоуправління гостро проявляється в тих країнах, де не склалася національна спільність, а державні інститути не мають належної сили або дисфункціональні. Сьогодні оптимізм стосовно постколоніального національного будівництва зник через неграмотне управління, високий рівень корупції, бідності, економічних катастроф та насильства. Ці держави позбавлені, як правило, трьох із чотирьох елементів національного суверенітету: ефективного контролю над територією, здатності ефективно контролювати кордони та виключення зовнішніх акторів із внутрішніх конфігурацій влади.

Водночас міжнародний юридичний суверенітет у багатьох випадках слугує джерелом життєздатності влади. Це дає змогу країнам здійснювати урядові позики, отримувати різного роду допомогу з інших країн та організацій тощо. Криза може прискорити трансформацію світової системи організації влади та може змусити світове співтовариство переглянути своє ставлення до таких держав.

Криза світового порядку також була викликана об'єктивною непрацездатністю колишньої моделі світоустрою – «однополярної». Навіть така могутня держава, як США не в змозі самостійно розв'язати численні проблеми економічні, соціальні чи культурні, які виникають у сучасному світі та постійно ускладнюються.

Для того, щоби подолати хаос світового масштабу, необхідно мати певні усвідомлення:

1) загрози, які утворилися внаслідок руйнування старого світу та відсутності нового, прямо чи опосередковано здійснюють тиск на всіх міжнародних акторів;

2) ті конфлікти, кризи та нестабільність, що відбуваються у світі, безпосередньо здійснюють вплив на всіх учасників регіональної політики. У подальшому, до цих процесів залучаються і світові гравці, що веде до ескалації або вирішення проблемної ситуації, що доводить взаємозалежність світу;

3) глобалізація з одного боку породжує всеосяжну взаємозалежність держав. При цьому, інколи нівелюється їх роль міжнародним урядовими й неурядовими організаціями, які отримали частину суверенітету цих країн. З іншого, глобалізація посилила процеси регіоналізації та тенденції до ізоляціонізму;

4) великі світові гравці не повинні поводитися зверхньо по відношенню до менших і слабших учасників міжнародних відносин. США повинні переглянути свою стратегію домінування оскільки

самостійно вони не здатні забезпечити баланс, а також не можуть забезпечити дотримання вже сформованих правил;

5) окрім національних акторів сучасна системи міжнародних відноси поповнюється іншими суб'єктами – міжнародні організації, ТНК, релігійні рухи, і, навіть, терористичні організації тощо. Вони часто відіграють більш серйозну роль у виробленні правил гри, ніж деякі держави світу. Через це їх місце й роль повинні бути враховані;

б) вирішення нагальних світових проблем, а одночасно і формування «нового світового порядку» можливо лише за спільної згоди світових акторів на створення загальноприйнятих правил взаємодії та поведінки. Ці актори отримають реальні гарантії та набір певних санкцій із їх порушення. Важливо, щоб із цим погодилися всі учасники.

Враховуючи характеристики світоустрою, що був сформований у ХХ столітті та все ще продовжує діяти, хоча щоденно зазнає суттєвих змін, через неврахування рівних глобальних і локальних тенденцій, необхідно досліджувати основні підходи щодо формування «нового світового порядку», який буде створюватися у світі протягом наступних десятиліть.

Як зазначають американські дослідники, розвиток країн відбувається в русі – то ввєрх, то вниз. Через це, втрата всезагального контролю над світовими процесами – це лише тимчасове явище, а Сполучені Штати Америки найближчим часом повернуться до глобального домінування.

Ч. Купчан переконаний, що «західний порядок не зміниться новою політичною силою чи домінантною політичною моделлю. Це буде нічий світ. Уперше в історії світ стане взаємозалежним, але без центру тяжіння чи глобального правителя» [36].

Г. Кіссінджер вважає, що «світовий порядок держав, які стверджують гідність особи, учасницьке врядування та співпрацю на міжнародному рівні відповідно до узгоджених правил, може бути нашою надією та натхненням. Але прогресс на цьому шляху необхідно підтримувати низкою проміжних етапів» [12, с. 297].

Тому визначальним трендом має бути процес пошуку компромісів між потужними гравцями. Вони в цілому можуть змусити менші країни та недержавні утворення до процесу створення й дотримання правил співіснування в умовах нової міжнародної реальності.

Дослідник Р. Хаас вважає, що оскільки глобалізація зробила всі країни світу взаємозалежними, то й відповідальність за свою внутрішню й зовнішню політику країни повинні нести не лише перед своїми громадянами, але й перед сусідніми державами, регіоном, у якому вони розташовані, а також перед усією світовою спільнотою.

Як доказ можна згадати економічні кризи, торговельні війни, епідемії та військові конфлікти. Їх наслідки стають надто відчутнішими чи то у вигляді впливу на зростання економіки, чи то за наявності масових біженців, чи то за невчасним контролем за поширенням різноманітних хвороб тощо.

За Р. Хаасом держави світу має взяти на себе зобов'язання проводити найефективнішу політику. Необхідно робити дискваліфікацію чи покарання (осуд, низькі оцінки в міжнародних рейтингах) для тих держав, які не бажають проводити певну роботу та досягати визначених цілей. Необхідність прагматизму та багатосторонньої співпраці у вирішенні надскладних завдань полягає в необхідності знайти місце для осмислення участі провідних недержавних гравців [33].

Водночас Р. Хаас доводить необхідність зберегти окремі елементи старої системи: повага до державних кордонів; механізм покарання (фізичний чи фінансовий) за його порушення; індивідуальний підхід до локальних проблем; право лише гуманітарних інтервенцій; консенсус про неприпустимість тероризму; легітимізація превентивних дій щодо недопущення поширення ядерної зброї; кібербезпека за єдиними правилами тощо.

Відповідно автор намагається зберегти окремі елементи старої системи, яка має ознаки обґрунтованого й доречного використання в порядку забезпечення стабільності й розвитку світу, поряд із цим визначаючи ключові загрози й виклики глобалізованого світу, які можна подолати лише новими вимогами до держав.

Інший учений, К. Ф. Лі, вважає навпаки. Він переконаний, що держави як національні утворення в майбутньому зникнуть під тиском дій транснаціональних корпорацій, які просувають різноманітні типи продукції, побудовані на штучному інтелекті [35].

Такий стан справ має змінити не лише природу виробництва, де людина буде звільнена від виробничої та рутинної праці, а й замінить характер взаємовідносин між державами, оскільки розвиток інновацій нівелюватиме застосування високотехнологічної зброї. А це, у свою чергу, зменшуватиме кількість конфліктів та війн.

У цілому держави повинні прагнути бути більш «пристосованими» до нових реалій та бути готовими вести конкурентну боротьбу за швидке освоєння штучного інтелекту на користь національних інтересів та більш тісному і якісному співробітництву з новими гравцями цього світу.

Саме цей елемент може лежати в основі нового світового ладу та зможе забезпечити відповідний баланс і стабільність.

Як підсумок, можемо зазначити, що події, які відбулися наприкінці ХХ ст., а саме: закінчення холодної війни, руйнація біполярного світу, розпад Радянського Союзу – визначили подальшу структуру сучасної геополітичної ситуації на планеті, яка актуальна й донині.

Держави, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, обрали різні шляхи розвитку, політики та побудови геополітичного партнерства.

Швидкий та певною мірою, неочікуваний розвал великої держави, що розташовувалася на євразійському континенті та протягом багатьох років ХХ ст. була одним із гарантів стабільності та безпеки в Європі і світі, має свої історичні корені, в основі яких лежало геополітичне протистояння двох різних цивілізацій, а не просто Західної і Східної Європи чи росії й Заходу.

Подальше протистояння між росією та Заходом зумовлюється передусім геополітичними (Сохуділ-Море) та цивілізаційними (Слов'янсько-православна-Західна) чинниками.

Після Розпаду Радянського Союзу Сполучені Штати Америки забажали стати гегемоном планетарного масштабу, оскільки залишилася одна наддержава, яка намагалася встановити свій порядок проамериканської спрямованості. І зараз США стоять на чолі побудови нового світового порядку, що має глобальну уніфікацію західних ліберальних цінностей.

3.2.4. Місце України та проблеми забезпечення її безпеки в новій архітектурі світоустрою

Україна завжди історично та географічно перебувала на перетині світових геополітичних інтересів, глобальних торговельно-економічних шляхів та цивілізаційних процесів, а зараз опинилася та в найближчому майбутньому перебуватиме в центрі великих змін планетарного масштабу. Вона є однією з ключових точок на

євразійському просторі, де перетинається сучасність та створюється нове майбутнє світових відносин.

У сучасному світі гуманітарні принципи розв'язання цивілізаційних криз і вузлових протиріч перерозподілу сфер впливу у світі часто поступаються методам сили. За сучасних умов такі явища набувають тотальних ознак та мають гібридизовану форму. Ще з часів відновлення своєї незалежності й суверенітету Україна, будучи суб'єктом міжнародного співтовариства, постійно перебувала в об'єкті протистояння Сходу й Заходу, Півночі й Півдня. Вона завжди була об'єктом боротьби між великими державами, але має всі можливості перетворитися на таку велику державу також.

Як свідчить сучасна політична ситуація, сьогодення й майбутнє для України й українського народу полягає не лише у світоглядному чи цивілізаційному протистоянні, а також і в безперервній війні, яка може бути прихованою («м'якою») чи відкритою («жорсткою») або гібридною (прихованою) за право існувати.

Розуміння подібної конфігурації сьогодення й історичної перспективи мусять пульсувати в кожній уособленій одиниці громадянства зокрема та в суспільній думці народу в цілому: як у площині ірраціонального інстинкту солідарного національного самозбереження, так і на рівні раціонального усвідомлення викликів і загроз планетарної неминучості в контексті державної безпеки, а отже, й у самому сенсі української національної ідеї, у глибинній та обґрунтованій неминучості світової боротьби за першість, за право бути й жити як державний народ, за честь і прерогативу зберегти власну етноісторичну, господарчо-культурну, соціально-політичну та національно-расову самоозначенність [6].

Також, на поряток денний виноситься радикальне оновлення національно-цивілізаційної ідентичності. Це необхідне з метою протистояння, а також формування власної відповіді на численні виклики сучасного світу.

Це допоможе здійснити повноцінне економічне, соціальне й політичне оновлення (осучаснення) країни. Разом із тим необхідно брати до уваги й певні суперечливі моменти впливу глобалізаційних процесів на Україну.

Якщо держава та суспільні інститути не зможуть вжити ефективних заходів із нейтралізації загроз, які походять від глобальних світових гравців, які прямо або опосередковано намагаються якщо не знищити, то хоча б оптимізувати етнічно-національну

культуру та замінити її власною культурою, це може призвести до втрати суверенітету держави. Великою мірою це може бути зумовлене зниженням рівня функціонування політичної системи до критичного через зовнішні та внутрішні конфлікти.

Для формування політики національної безпеки загалом та, зокрема, в аспекті вироблення солідарної ідеї щодо руху народу й держави в тому чи іншому напрямі мають бути визначені цілі й завдання політики. Такі засади можуть бути відображені в стратегії державної безпеки. У цій стратегії повинні бути відображені основні поточні національні інтереси та національні цілі, які мали б довгостроковий характер і всеохопну ідею.

Інтереси держави забезпечуються всіма можливими – військовими, економічними, дипломатичними, ідеологічними та культурними засобами. Вони повинні лягти в основу завдань її політики національної безпеки, що визначається в систематизації та класифікації національних інтересів за рівнем важливості.

Парадигма сучасних війн полягає не стільки в захопленні певних територій, скільки в боротьбі за перерозподіл ресурсних, фінансових та інформаційних потоків і встановленні контролю над інтелектуальним капіталом людини. Така парадигма повністю суперечить російській геополітичній поведінці. Проте росія налаштована саме на імперську експансію. Це може бути свідченнями консерватизму в зовнішньополітичному розвитку та поверненні до геополітики минулих часів.

Як підтвердження тому є бажання встановлення контролю над пострадянським простором, який росія вважає зоною своїх інтересів, у рамках нового євразійського формату. Незважаючи на те, що росія на словах заперечує свої наміри у відродженні нової трансрегіональної імперії, її дії, що характеризуються постійним політичним тиском та енергетичним шантажем або розв'язуванням воєнних дій по відношенню до інших пострадянських країн, які прагнуть обрати альтернативний шлях розвитку, говорять про інше. З цього випливає, що євразійська теорія сучасної росії припиняє своє буття у вигляді просто теорії, а починає втілюватися на практиці через створення своєрідної євразійської інтеграції та військової територіальної експансії.

До останнього часу були сподівання, що жоден із потужних геополітичних гравців не буде висувати територіальні претензії, хоча б за тієї причини, що Будапештським меморандумом США,

Великобританія та російська федерація гарантували територіальну цілісність України внаслідок відмови від потужного ядерного потенціалу, який був третім у світі.

Також, важливим є той факт, що майже всі світові лідери здійснювали інвестування значних фінансових капіталів в Україну, а це може говорити про те, що вони зовсім не бажають політичної дестабілізації в державі. Також міжнародні актори зацікавлені в українській ГТС, аграрному секторі, залізничній та морській інфраструктурі України.

Також російська федерація довгий час вела переговори та намагалася домовитися зі США стосовно геополітичного обміну сфер впливу за рахунок таких держав, як Україна, Іран, Сирія. Саме боротьба провідних гравців за сфери впливу вилилася у військові конфлікти, спочатку сирійський, а згодом і український. Можемо зазначити, що порушення балансу інтересів провідних держав часто може призвести до конфліктності та руйнації існуючого світового порядку.

Жодна з країн не готова йти на поступки в українському питанні. Якщо росія наполягає на поділі територій, денацифікації, розширенні своїх кордонів та їх офіційному визнанні світовим співтовариством, то США і ЄС вимагають виведення її військ з України та припинення бойових дій. Для цього вони використовують свої механізми, які проявляються в численних санкціях.

Незважаючи на всі негаразди й катаклізми, що відбуваються у світі, США намагаються стояти на варті світового порядку та контролювати ситуацію в усіх регіонах, зокрема і в євразійському. Як вважає американський політолог З. Бжезинський, «Яким би не було майбутнє, розумно зробити висновок про те, що американське верховенство на Європейському континенті зіткнеться з різного роду хвилюваннями і, можливо, з окремими випадками насильства» [27, с. 74].

З огляду на зазначене можна вносити свої зауваження до гіпотетичних припущень С. Гантінгтона щодо зіткнення цивілізацій та виникнення конфліктів між різними державами. Це пояснюється тим, що загострення ситуації в Україні є скоріш за все конфліктом інтересів провідних центрів сили, а не їх протистоянням в ідеологічному чи цивілізаційному плані.

Оскільки Україна залишається для росії ключовим геополітичним суб'єктом, то росія дуже зацікавлена в збереженні статус-кво в зоні своїх особливих інтересів.

Після багатьох тижнів збройної агресії російської федерації проти України нарешті стала відомою прихована раніше мета воєнних дій, принаймні одна з багатьох. Так, у своєму виступі 11 квітня 2022 р. міністр закордонних справ російської федерації сергій лавров зазначив, що «наша спеціальна військова операція покликана покласти край безоглядному розширенню й безоглядному курсу на повне домінування США та під ними інших західних країн на міжнародній арені» [14]. Інакше кажучи, війна російської федерації проти нашої держави покликана змінити встановлений світовий порядок на користь її імперських амбіцій.

Окупація Кримського півострова виявилася безпрецедентним явищем силового перегляду кордонів у сучасному світі. Анексувавши Крим, москва перевернула світовий порядок, який був встановлений після закінчення холодної війни.

Ситуація після таких дій росії не виглядає більш безпечною, ніж за часів, коли було радянсько-американське протистояння. Незважаючи на те, що на перших етапах росія відмовлялася визнавати свою присутність і участь у захопленні Криму, згодом їй довелося визнати це на офіційному рівні, а також після Указу Держдуми про входження Автономної Республіки Крим до складу російської федерації як нової федеративної одиниці.

Парламент автономної республіки Крим було захоплено за безпосередньої підтримки російської армії представниками партії «русское единство». При цьому рівень її підтримки навіть у цьому регіоні не перевищував 3%.

Офіційні кола росії та інші організації керувалися у своїх діях риторикою про право народів на самовизначення. Наступним кроком у процесі анексії було проведення місцевого референдуму, за результатами якого майже 97% населення автономної Республіки Крим проголосувало за приєднання півострова до російської федерації. Соціологічно доведено, що справжня підтримка зміни статусу Криму становила не більше 30% громадян. При цьому такого виду референдум не відповідає українській Конституції, оскільки референдум має відбуватися по всій території України.

Тому, як висновок, Крим було приєднано до рф усупереч усім міжнародним нормам, а це дає підстави говорити про окупацію частини української території.

Перегляд та зміна кордонів суверенної держави через анексію Криму, а також подальше розпалювання ситуації в південно-східних

регіонах стали тим викликом, який було кинуте росією Західному світові. Після Другої світової війни європейська історія не знає випадків насильницького відторгнення територій суверенних держав.

Перегляд і зміщення кордонів суверенної держави України шляхом анексії Кримського півострова з подальшим поширенням збройної агресії на південно-східні регіони України стали справжнім викликом, який росія кинула існуючому світовому порядку й цивілізованому світу зокрема [21, с. 195]

Ряд аналітиків у таких діях росії вбачають розв'язання нової світової війни, яку вони характеризують Четвертою світовою, оскільки Третьою світовою була Холодна війна.

Як видно з анексії Криму та розпалювання ворожнечі на Донбасі, росія не зупинилася, а 24 лютого 2022 р. почала повномасштабні військові дії проти України.

Історично Російська імперія в тих чи інших геополітичних умовах намагалася змінити світовий порядок на свою користь. Причому театром дій для цієї мети було обрано Україну. Варто зазначити, що у своїх промовах російські політики й чиновники абсолютно не приховують наміри своїх подальших дій, як це можна було побачити в мюнхенському виступі в. путіна у 2007 р.і. Також у листопаді 2013 р., перед початком збройної агресії проти України, міністр оборони російської федерації с. шойгу заявив, що головними загрозами для країни є міжнародний тероризм і розширення НАТО, зокрема його наближення до кордонів росії. А вже наступного, 2014 р., після оголошення курсу України до НАТО, відбулася збройна агресія росії проти нашої держави. Примітними є багато думок стосовно того, що сучасна зміна світового порядку проходить у кілька етапів – їй передувала спочатку коронавірусна інфекція, а згодом і, власне, повномасштабна війна російської федерації проти України. Навіть більше – зазначені події спричинили зменшення впливу процесів із глобалізації, віддавши перевагу регіональному розвитку [25].

У березні 2022 р. під час засідання Виконавчої ради Міжнародного валютного Фонду було зазначено, що посилюється інфляційний тиск унаслідок підвищення цін на енергоносії та сировину, пшеницю та інші зернові. Також було зазначено, що найбільшого впливу відчують «бідні домогосподарства, для яких продукти харчування та паливо становлять більшу частку витрат» [11].

З початком введення санкцій європейські країни почали відчувати проблеми із забезпеченням енергетичної безпеки. Прогнозується, що така криза буде ще більш ускладнюватися, особливо коли така ситуація буде сильно впливати на добробут виборців, а це обов'язково вплине на внутрішнє протистояння в державах, де може виникнути загроза відкритої громадської непокори, що, ймовірно, переросте в громадянську війну чи навіть сепаратизм.

Одна з проблем також – забезпечення продовольчої безпеки, що торкається не лише європейських країн, а особливо гостро вдарить по азійських та африканських країнах. Оскільки Україна є одним із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, то ООН попереджає про загрози виникнення світової продовольчої кризи. Зокрема, комісар із міжнародного співробітництва Ю. Урпілайнер зазначила, що вже зараз «міжнародна спільнота має вжити заходів, щоби запобігти найбільшій продовольчій кризі в історії, а також соціальним, економічним та політичним заворушенням, що можуть виникнути внаслідок» [18].

Голова Світового банку Д. Мелпасс теж дотримується схожої думки та акцентує увагу на подальшому зростанні цін на енергоносії та на харчові продукти – зерно, соняшникову олію тощо [10]. Крім того, що Україна й росія є великими виробниками таких харчових продуктів, ціни на ці продукти до початку війни були на високому рівні.

У відповідь на військову агресію росії проти України 24 лютого 2022 р., яка є новим військово-політичним викликом, формується широка антиросійська коаліція, до якої входять усі демократичні країни. Така однастайність країн мабуть уперше продемонстрована з часів Другої світової війни та уособлює демократичну цивілізацію.

Якщо говорити про страждання українського народу внаслідок воєнної агресії росії, то Україні необхідно скорегувати свої стратегічні плани. Дуже слушну думку висловили автори Р. Ботвінов, А. Гірман та Т. Грачевська. Вони стверджують, що «Супільству необхідне оновлене бачення подальшої інтеграції в євроатлантичний простір. Хоч би яким у майбутньому був розвиток світу, зміцнення міжнародної та внутрішньої безпеки України, а також її поступове входження й закріплення в різних міждержавних об'єднаннях ліберальних демократій світу залишаються першочерговими завданнями Києва» [3, с. 8].

Одночасно реалізація європейського та євроатлантичного вибору України може бути поділена на три частини:

- 1) набуття повноправного членства у Європейському Союзі;
- 2) співробітництво з НАТО, не будучи членом цього блоку;
- 3) створення механізму колективної безпеки для України без членства в НАТО, але з країнами, що входять до цього альянсу: США, Великобританія Польща, Країни Балтії, Туреччина тощо.

Якщо проаналізувати вищевикладене, то події, які відбуваються в Україні, можуть слугувати однією з основних передумов зміни сучасного світового порядку. Передусім основною причиною цього є збройна агресія російської федерації проти України. Як наслідок, відбулась консолідація цивілізованої частина світу навколо України з метою протидії загарбнику та запобігання розвитку Третьої світової війни, яка взагалі може призвести до загибелі людської цивілізації.

Положення України, яка розташована на перетині між Сходом і Заходом та переживає критичний етап різносторонньої модернізації – політичної, економічної, соціальної, – є досить складним. Після війни неодмінно відбуватимуться глобальні геополітичні та гео економічні зміни, які неминуче торкнуться й України. Водночас, можливо, саме ці потрясіння допоможуть відкрити нові можливості для справді глибокої перебудови світового порядку, створення нової архітектури світу, для впровадження й поширення принципово нових технологій.

Висновки. Через виникнення новітніх загроз глобального масштабу підривається стан внутрішньої безпеки держав, навіть найпотужніших. Такі приклади збройного насильства, як анексія територій чи міжнародна інтервенція, мають місце в міжнародних відносинах не лише як пережитки минулого, а і демонструють свою згубність та безперспективність в умовах формування нової системи світового порядку. Про це свідчать військові конфлікти, які відбуваються в Афганістані, Нагірному Карабасі, Сирії, в Україні тощо.

Разом із тим у питаннях створення світового порядку людство має певні зрушення. Незважаючи на розуміння важливості побудови нової системи світоустрою, цей процес може закінчитись лише тоді, коли до нього будуть залучені всі суб'єкти світової політики, а механізми регулювання відносин будуть єдині для всіх суб'єктів світового співтовариства та відповідатимуть потребам усіх учасників світового процесу.

З розпадом Радянського Союзу США спробували стати єдиним гегемоном планетарного масштабу, оскільки вони залишилися єдиною наддержавою. Через це робилися спроби встановити свій світовий порядок, який би мав проамериканське спрямування.

Сьогодні спостерігається формування центрів сили в Європі, Азії та Америці, які в майбутньому можуть стати основою створення нового світоустрою. Росія ж, зі свого боку, не маючи механізмів схилити на свій бік інші держави, намагається розв'язувати в них конфлікти. Це робиться з метою унеможливлення їх входу в проамериканські блоки та об'єднання. Такими діями росія говорить про те, що вона не готова миритися з монополярним світом на чолі зі США та бажає зміцнювати свої геополітичні позиції по всьому світу, у тому числі й за допомогою воєнної сили.

Події, що відбуваються в Україні, є однією з основних передумов зміни сучасного світопорядку. Передусім – це порушення кордонів суверенної країни шляхом збройної агресії росії. Ці події призвели до консолідації цивілізованої частини світу навколо України з метою протидії загарбнику та запобігання Третій світовій війні, яка може призвести до загибелі людської цивілізації.

Тенденції, які спостерігаються на енергетичному, продовольчому та інших ринках, демонструють те, що не зупинена російська агресія може завдати проблем як європейським країнам у сфері енергетики, так і іншим країнам світу, особливо з продовольством.

Збройна агресія росії проти України вже призвела до значних втрат у секторі економіки України, зокрема повного або часткового руйнування об'єктів інфраструктури, масового вивезення зернових тощо. Руйнування великої кількості різноманітних об'єктів промислової, житлової та транспортної інфраструктури вимагатиме не стільки відновлення, скільки створення нових, сучасних та технологічних об'єктів за останніми стандартами та на основі сучасного європейського досвіду.

Інтеграційні процеси з країнами ЄС, а саме технологічна та економічна сумісність і стандартизація, сприяють підвищенню розбудови, зокрема і промислового потенціалу України.

Україна, перебуваючи між Сходом і Заходом, переживає критичний етап різносторонньої модернізації – політичної, економічної, соціальної, що є досить складним процесом. Після війни відбуватимуться глобальні геополітичні та гео економічні зміни, які безпосередньо торкатимуться й України. Разом із тим такі

глобальні зміни зможуть відкрити можливості для глибокої перебудови світового порядку, створення нової архітектури світу, для реалізації принципово нових технологій. Повинні початися процеси створення нової моделі світоустрою, що буде ґрунтуватися на умовах глобального світу в ХХІ ст.

Перспективи подальших досліджень із означеної проблематики можуть стосуватися визначення місця України в системі формування нового світового порядку, який повинен бути створений після припинення бойових дій. Який формат світового порядку може бути запропонований світовій спільноті, не можна наразі визначити, але важливо, щоби він включав у себе інтереси всіх учасників світового процесу, а також мав систему обмежуючих заходів (санкцій) у випадку його порушення.

Список використаних джерел

1. Арон Р. Мир і війна між націями : пер. з фр. Київ : Юніверс, 2000.
2. Бебик В. М., Шергін С. О., Дегтярьова Л. О. Сучасна глобалістика: провідні концепції й модерна практика : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2006. С. 93.
3. Ботвінов Р., Гірман А., Грачевська Т. Питання зовнішньої політики України в контексті євроатлантичної інтеграції. Геополітика України: історія й сучасність. 2021. № 2(27). С. 9–17.
4. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ : «МП Леся», 2017. 332 с
5. Гай-Нижник П. П. Світ на переломі та Україна: глобальні виклики й національна безпека. Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. Вип. 169–170. 2002. С. 113–122.
6. Гай-Нижник П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади. Трансформація української національної ідеї. Київ : Наш формат, 2019. С. 143–171.
7. Горбулін В. Який Фенікс народиться зі згарища світової гібридної війни? Дзеркало тижня. 2017. № 41. URL: https://dt.ua/internal/yakiy-feniks-naroditsya-zi-zgarischa-svitovoyi-gibridnoyi-viyini-259112_html
8. Грущинська Н. М. Розвиток сучасного світового господарства в процесах формування нового світового економічного порядку. Вісн.Сумського державного університету. Сер.: Економіка. 2014. №2. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2014_2_5
9. Дашевська О. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. European Political and Law Discourse. 2015. Ser. 2. Vol. 4. P. 59–64. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/10.pdf>

10. Економічні наслідки війни в Україні відчують далеко за її межами. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60619288>

11. Заява персоналу МВФ щодо економічних наслідків війни в Україні. Прес-реліз. URL: https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/03/05/pr2261-imf-staff-statement-on-the-economic-impact-of-war-in-ukraine?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news

12. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті ; пер. з англ. Н. Коваль. Київ : Наш формат, 2017. 320 с.

13. Копель О. Концепції організації міжнародних систем. Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Вип. 37. С. 4–8. URL: <http://www.stationline.org.ua/filologiya/93/16456-koncepci%D1%97-organizaci%D1%97-mizhnarodnixsistem.htm>

14. Лавров оголосив нову мету «спецоперації»: припинити домінування США у світі. URL: <https://mind.ua/news/20239499-lavrov-ogolosiv-novu-metu-specoperaciyi-priviniti-dominuvannya-ssha-u-sviti>

15. Міщенко А. Б. Новий світовий порядок: міжнародний дискурс. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2020. Вип. 6. С. 44–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2020_6_6

16. Молчанова Е., Ковтонюк К. Концептуальні засади становлення та розвитку нового світового економічного порядку. Міжнародна економічна політика. 2018. № 1. С. 144–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2018_1_9

17. Онищенко В. Генезис світового економічного порядку. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2000. № 2. С. 38–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2020_2_5

18. ООН: війна в Україні веде до глобальної продовольчої кризи. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-vukraini-vede-do-hlobalnoi-prodovolchoi-kryzy/a-61686273>

19. Поліщук І. О. Геополітичні ознаки нового світового порядку. Політичне життя. 2022. № 2. С. 30–35.

20. Романова В. Світовий порядок і глобальне управління. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 98 (Ч. I). С. 52–54.

21. Таран Є. І. Генезис системи світового порядку. Наукові перспективи. 2022. № 7. С. 195.

22. Фесеко М. В. Криза світового порядку як причина та наслідок глобальної системної кризи. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 122 (Ч. II). С. 15–29.

23. Фесенко М. Консолідація учасників міжнародної системи в подоланні кризи світоуправління. Зовнішні справи. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/konsolidacijachasnikiv-mizhnarodnoji-sistemi-v-podolan>

24. Флейчук М., Волошин В., Дацко О. Геоекономічні виміри трансформацій світового порядку та наслідки для України. Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 36 (3). С. 107–114. URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36(3)_16) (дата звернення: 16.04.2022)

25. Чеховська М. Україна в контексті зміни світового порядку: економічні наслідки. Економіка та суспільство. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-36>

26. Ялі М. Поняття та підходи до плумачення світового порядку. Дослідження світової політики : зб. наук. пр. Київ : ІСЕМВ НАН України, 2009. Вип. 48. С. 160–171.

27. Brzezinski Z The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York : Basic Books, 1997.

28. Bull H. Society and Anarchy in International Relations. Diplomatic Investigations / Ed. by H. Butterfield, M. Wight. London: George Allen and Unwin, 1966.

29. Bull H. The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics. N. Y. : Columbia University Press, 1977.

30. Gaddis J. L. The Cold War. London, IX, 266, 2007.

31. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1994.

32. Haass R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance, 2008. URL: [Ihttp://www.for-eignaffairs.org/20080501faessav87304](http://www.for-eignaffairs.org/20080501faessav87304)

33. Haass R. A World in Disarray. American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order. Translated from English by M. Klymchuk. Kyiv : Osnovy, 2019.

34. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars. Princeton, N.J, 2011.

35. Kai-Fu L. AI Superpowers: China, SiliconValley, and the New World Order. Translated from English by V. Punko. Kyiv : Book Chef, 2020.

36. Kupchan. Ch. No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turns. Oxford University Press, 2012.

37. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition. N. Y. : Alfred A. Knopf, 1973.

38. Slaughter A.-M. A New World Order. Princeton and London, 2004.

39. Walts K. The Emerging Structure of International Politics. International Security, 1993. Vol. 18. № 2.

40. Waltz K. Theory of International Politics. N. Y.: Reading: Adison Wesley, McGraw, 1979.

41. World Humanitarian Data and Trends. 2017. URL: <https://interactive.unocha.org/publication/datatrends2017/>.

References

1. Aron, R. (2000), Myr i viina mizh natsiiamy [Peace and war between nations]. Translated from Franch, Kyiv : Yunivers (in Ukrainian).

2. Bebyk, V. M., Sherhin, S. O., Dehtiarova, L. O. (2006), Suchasna hlobalistyka: providni kontseptsii i moderna praktyka [Modern globalism: leading concepts and modern practice], Kyiv : Universytet «Ukraina» (in Ukrainian).

3. Botvinov, R., Hirman, A., Hrachevska, T. (2021), Pytannia zovnishnoi polityky Ukrainy v konteksti yevroatlantychnoi intehtratsii [Issues of Ukraine's foreign policy in the context of Euro-Atlantic integration], Geopolitics of Ukraine: history and modernity, no. 2 (27), pp. 9–17.

4. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2017), Rosiia proty Ukrainy (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viiny na pohlynannia ta sproby znyshchennia [Russia vs. Ukraine (1990–2016): From a policy of blackmail and coercion to a war of absorption and attempted destruction], Kyiv : «MP Lesia» (in Ukrainian).

5. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2002), Svit na perelomi ta Ukraina: hlobalni vyklyky i natsionalna bezpeka [The world at a crossroads and Ukraine: global challenges and national security], Collection of scientific papers «Gilea: scientific bulletin», no 169–170, pp. 113–122.

6. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2017), Ukrainska natsionalna ideia: soborni chynnyky ta vyznachalni zasady, Transformatsiia ukrainskoi natsionalnoi idei [The Ukrainian national idea: cathedral factors and defining principles, Transformation of the Ukrainian national idea], Kyiv : Nash format.

7. Horbulin, V. (2017), Yakyi Feniks narodytsia zi zgharyshcha svitovoi hibrydnoi viiny? [What kind of Phoenix will be born from the ashes of the global hybrid war?], Mirror of the week, no. 41, Retrieved from: <https://dt.ua/internal/yakiy-feniks-naroditsya-zi-zgarischa-svitovoyi-gibridnoyi-viyni-259112.html>

8. Hrushchynska, N. (2014), Rozvytok suchasnoho svitovoho hospodarstva u protsesakh formuvannia novoho svitovoho ekonomichnoho poriadku [The development of the modern world economy in the processes of forming a new world economic order], Bulletin of Sumy State University. Series: Economics, no. 2, pp. 28–34, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2014_2_5

9. Dashevska, O. (2015), Novyi svitovyi poriadok: teoretychni kontseptsii [New world order: theoretical concepts]. European Political and Law Discourse, no. 2. Vol. 4, pp. 59–64, Retrieved from: <https://epd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/10.pdf>

10. Ekonomichni naslidky viiny v Ukraini vidchuiut daleko za yii mezhamy [The economic consequences of the war in Ukraine will be felt far beyond its borders], Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60619288>

11. Zaiava personalu MVF shchodo ekonomichnykh naslidkiv viiny v Ukraini. Pres-reliz [Statement by the IMF staff regarding the economic consequences of the war in Ukraine. Press release], Retrieved from: https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/03/05/pr2261-imf-staff-statement-on-the-economic-impact-of-war-in-ukraine?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news

12. Kopel, O. Kontseptsii orhanizatsii mizhnarodnykh system [Concepts of organization of international systems], Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, no. 37, pp.4–8, Retrieved from: <http://www.stattionline.org.ua/filologiya/93/16456-koncepci%D1%97-organizaci%D1%97-mizhnarodnixsystem.htm>

13. Kissinger, H. (2017), Svitovyi poriadok. Rozdumy pro kharakter natsii v istorychnomu konteksti [World Order: Reflections on the Characters of Nations and the Course of History], Translated from English by N. Koval, Kyiv : Nash Format (in Ukrainian).

14. Lavrov oholosyv novu metu «spetsoperatsii»: pryropynty dominuvannia SShA u sviti [Lavrov announced a new goal of the «special operation»: to end US dominance in the world]. Retrieved from: <https://mind.ua/news/20239499-lavrov-ogolosiv-novu-metu-specoperaciyi-privniti-dominuvannya-ssha-u-sviti>

15. Mishchenko, A. (2020), Novyi svitovyi poriadok: mizhnarodnyi dyskurs [The New World Order: International Discourse], International relations: theoretical and practical aspects, no.6, pp. 44–55, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2020_6_6

16. Molchanova, E., Kovtoniuk, K. (2018), Kontseptualni zasady stanovlennia ta rozvytku novoho svitovoho ekonomichnoho poriadku [Conceptual foundations of the formation and development of the new world economic order], International economic policy, no. 1, pp. 144–170, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2018_1_9

17. Onyshchenko, V. (2020), Henezys svitovoho ekonomichnoho poriadku [Genesis of the world economic order], Foreign trade: economy, finance, law, no. 2, pp.38–55. doi.org/10.31617/zt.knute.2020(109)03

18. OON: viina v Ukraini vede do hlobalnoi prodovolchoi kryzy [UN: war in Ukraine leads to global food crisis], Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-vukraini-vede-do-hlobalnoi-prodovolchoi-kryzy/a-61686273>

19. Polishchuk, I. O. (2022), Geopolitichni oznaki novoho svitovoho poriadku [Geopolitical features of the new world order], Politychne zhyttia, no. 22, pp. 30–35.

20. Romanova, V. (2011), Svitovyi poriadok i hlobalne upravlinnia [World order and global governance], Actual problems of international relations, no. 98 (Part I), pp. 52–54.

21. Taran, Ye. (2022), Henezys systemy svitovoho poriadku [The genesis of the world order system], Scientific perspectives, no 7, pp. 190–199.

22. Feseko, M. V. (2014), Kryza svitovoho poriadku yak prychna ta naslidok hlobalnoi sytsemnoi kryzy [The crisis of the world order as a cause and consequence of a global systemic crisis], Actual problems of international relations, no. 122 (Part II), pp. 15–29.

23. Fesenko, M. Konsolidatsiia uchasykiv mizhnarodnoi systemy v podolanni kryzy svitoupavlinnia [Consolidation of the participants of the international system in overcoming the crisis of world governance], Foreign affairs, Retrieved from: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/konsolidacija-uchasnykiv-mizhnarodnoji-sistemi-v-podolan>

24. Fleichuk, M., Voloshyn, V., Datsko, O. (2015), Heoekonomichni vymiry transformatsii svitovoho poriadku ta naslidky dlia Ukrainy [Geoeconomic dimensions of world order transformations and consequences for Ukraine],

Bulletin of Lviv University. Series: International relations, no. 36 (3), pp. 107–114, Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2015_36(3)_16)

25. Chekhovska, M. (2022), *Ukraina v konteksti zminy svitovoho poriadku: ekonomichni naslidky* [Ukraine in the context of changes in the world order: economic consequences], *Economy and society*, no. 38, Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-36>

26. Iali, M. (2009), *Poniattia ta pidkhody do tumachennia svitovoho poriadku* [Concepts and approaches to the interpretation of the world order], *Study of world politics. Collection of scientific papers*, Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16005/14-Ijali.pdf?sequence=1>

27. Brzezinski, Z. (1997), *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books (in English).

28. Bull, H. (1966), *Society and Anarchy in International Relations. Diplomatic Investigations* / Ed. by H. Butterfield, M. Wight. London : George Allen and Unwin (in English).

29. Bull, H.(1977), *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. N. Y. : Columbia University Press (in English)

30. Gaddis, J. L.(2007), *The Cold War*. London, IX, 266 (in English).

31. Gilpin, R. G. (1994), *War and Change in International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press (in English).

32. Haass, R. (2008), *The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance*, Retrieved from: <http://www.for-eignaffairs.org/20080501faessav87304>

33. Haass, R. (2019), *A World in Disarray. American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order*, Translated from English by M. Klymchuk, Kyiv : Osnovy (in Ukrainian).

34. Ikenberry, J. (2001), *After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, N.J. (in English).

35. Kai-Fu, L. (2020), *AI Superpowers: China, SiliconValley, and the New World Order*. Translated from English by V. Punko, Kyiv : Book Chef (in Ukrainian).

36. Kupchan, Ch. (2012), *No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turns*. Oxford University Press.

37. Morgenthau, H. (1973), *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, N. Y. : Alfred A. Knopf (in English).

38. Slaughter, A.-M. (2004), *A New World Order*, Princeton and London (in English).

39. Walts, K. (1993), *The Emerging Structure of International Politics, International Security*, vol. 18, no 2 (in English).

40. Waltz, K. (1979), *Theory of International Politics*, N. Y. : Reading: Adison Wesley, McGraw-Hill (in English).

41. *World Humanitarian Data and Trends (2017)*, Retrieved from: <https://interactive.unocha.org/publication/datatrends2017/>

